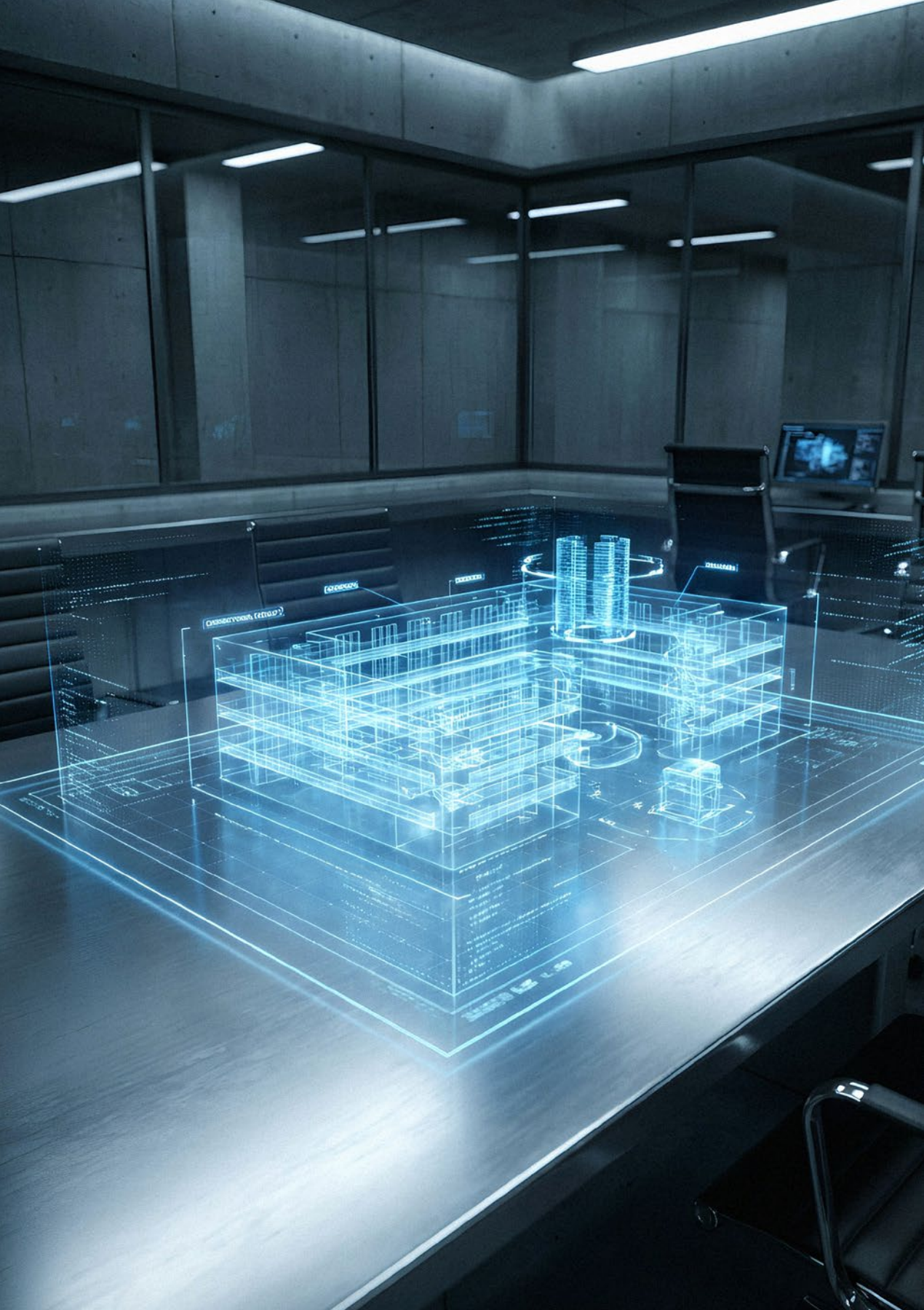

Zachar Roland

TECHNOLÓGIA ÉS TÁRSADALMI FELELŐSSÉG – A DIGITÁLIS BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI RENDSZEREK FENNTARTHATÓSÁGI DILEMMÁI

*Technology and social responsibility –
The sustainability dilemmas of digital prison services*

BVT
PÁLYAMŰVEK

Az utóbbi években a digitális technológiák és az automatizálás térnyerése alapjaiban alakította át a mindennapi életet, és ez a folyamat a büntetés-végrehajtási szervezetet sem kerülte el.

A „digitális börtön” ma már nem csupán elméleti fogalom: az elektronikus nyomkövetők, a távmegfigyelési rendszerek és az algoritmusokra épülő kockázattertelékek számos országban a büntetés-végrehajtás mindennapi eszközeivé váltak. Ezzel párhuzamosan a fenntarthatóság jelentése is kibővült, hiszen nemcsak a gazdasági vagy az erőforrás-felhasználási hatékonyságot jelenti, hanem a társadalmi igazságosságot és az emberi méltóság tiszteltben tartását is.

A tanulmány azt vizsgálja, hogy a digitális eszközök hozzájárulhatnak-e egy hosszú távon fenntartható, visszailleszkedést támogató büntetés-végrehajtási rendszerhez, vagy inkább a megfigyelés és ellenőrzés új formáit erősítik.

Kulcsszavak: digitális büntetés-végrehajtási rendszer, digitális felügyelet, digitális eszközök, fenntarthatóság, technológia

In recent years, the rise of digital technologies and automation has fundamentally transformed everyday life, and this process has not bypassed the prison service.

The ‘digital prison’ is no longer just a theoretical concept: electronic tracking devices, remote surveillance systems, and algorithm-based risk assessments have become everyday tools of prison services in many countries. At the same time, the meaning of sustainability has broadened to include not only economic and resource efficiency, but also social justice and respect for human dignity.

The study examines whether digital tools can contribute to a long-term sustainable penal system that supports reintegration, or whether they reinforce new forms of surveillance and control.

Keywords: digital prison service, digital surveillance, digital tools, sustainability, technology

Bevezetés

Az utóbbi években a digitális technológiák és az automatizálás látványos térnyerése alapjaiban alakította át a mindennapi életet. Ez a változás nem állt meg a gazdasági szféránál vagy a kommunikáció területén, hanem elérte azokat a szervezeteket is, amelyek működési elvei korábban szinte érinthetetlennek tűntek. A büntetés-végrehajtási szervezet jó példája ennek az átalakulásnak.

A „digitális börtön” ma már nem pusztán elméleti lehetőség, hanem számos országban kézzelfogható gyakorlat: az elektronikus nyomkövetők, a távmegfigyelési technológiák és az algoritmusokra épülő kockázatértékelések mindennapos eszközökké váltak. Ezzel párhuzamosan a fenntarthatóság meghatározása is új fogalmakkal gazdagodott. Nem kizárólag az energiafelhasználás vagy a környezetszennyezés csökkentését jelenti, hanem azt is, hogy miként lehet hosszú távon működőképes, társadalmilag igazságos és az emberi méltóságot tiszteletben tartó rendszereket fenntartani. Egy büntetés-végrehajtási szervezet akkor tekinthető fenntarthatónak, ha nem csupán biztonsági és gazdasági szempontból hatékony, hanem képes elősegíteni a fogvatartottak társadalmi reintegrációját, mérsékelni az egyenlőtlenségeket, és elkerülni az állandó kirekesztés mechanizmusainak ismételt megjelenését.

A tanulmány kiindulópontja éppen az a kettősség, amely a digitális technológiák nyújtotta lehetőségekben és a fenntarthatósággal szembeni társadalmi elvárásokban mutatkozik meg. Arra keresem a választ, hogy a modern eszközök valóban hozzájárulhatnak-e a büntetések végrehajtásának igazságosabb, hosszú távon működőképes rendszeréhez, vagy inkább a megfigyelés és az ellenőrzés új eszközei legyenek. A vizsgálat során nemcsak konkrét országok gyakorlatát elemzem – Norvégia, Egyesült Államok vagy Észtország –, hanem olyan elméleteket is bemutatok, melyek segítségével pontosabban érthetők a mögöttes folyamatok. Michel Foucault fegyelmi hatalomról szóló elemzése, Shoshana Zuboff megfigyelési kapitalizmus-kritikája, Zygmunt Bauman társadalmi kirekesztésről alkotott gondolatai és Christoph Becker fenntarthatóság-elmélete egyaránt alapot adnak ahhoz, hogy árnyaltabb képet kapjunk a „digitális börtönök” világáról.

Fogalmi tisztázás

A digitális büntetés-végrehajtási rendszer (a továbbiakban: bv. rendszer) témájának vizsgálata megköveteli bizonyos alapfogalmak tisztázását. Ezek a fogalmak nemcsak a technikai leírást szolgálják, hanem azt is, hogy jobban megértsük azokat a társadalmi, intézményi és erkölcsi kereteket, amelyekben ezek a rendszerek működnek.

Digitális bv. rendszerek

A „digitális börtön” kifejezés alatt olyan technológiai alapú, a büntetés-végrehajtási szervezet által alkalmazott megoldásokat értünk, amelyek a személyi szabadság korlátozását részben vagy teljesen távfelügyelettel, elektronikus nyomkövetéssel és adatalapú döntéshozattal valósítják meg. Ide tartozik például az otthoni bűnügyi felügyelet nyomkövető eszközökkel, az algoritmusokkal támogatott kockázatelemzés, vagy a viselkedésben bekövetkező változásokat előrejelző rendszerek alkalmazása. A „digitális börtön” tehát nem helyhez kötött fogvatartást jelent, hanem folyamatos, technológia által biztosított ellenőrzést.

Digitális felügyelet

A digitális felügyelet az adott személy mozgását és tartózkodási helyét különféle technikai eszközökkel – például GPS-alapú nyomkövetővel, viselkedésfigyelő szoftverrel, vagy biometrikus azonosítással határozza meg. Ez a fajta megfigyelés egyre inkább átszövi a mindennapokat, különösen a büntetés-végrehajtás szervezetében, ahol a fizikai jelenlét helyett fokozatosan a technológiai kontroll válik elsődlegessé.

A digitális felügyelet célja elsősorban a biztonság növelése és a szabályok betartásának folyamatos ellenőrzése. Ugyanakkor ez a megoldás jelentős mértékben átalakítja az egyén és az állam közötti viszonyt. A folyamatos megfigyelés érzése pszichológiai terhet róhat az érintettekre, még akkor is, ha formálisan nem zárja el őket a társadalomtól. A digitális felügyelet nemcsak biztonságot, hanem kiszolgáltatottságot is jelenthet, különösen olyan esetekben, ahol az átláthatóság és a jogorvoslat lehetőségei korlátozottak. Ha ezek a keretek korlátozottak, az érintett személy nehezen tudja érvényesíteni jogait, vagy kifogást emelni az esetleges visszaélésekkel szemben.

A technológiai rendszerek működése sokszor nem teljesen érthető a felügyelt személy számára. Ez tovább növeli az alávetettség érzését és csökkenti az önrendelkezés lehetőségét. Emellett fennáll a veszélye annak is, hogy a digitális felügyelet során gyűjtött adatok illetéktelen kezekbe kerülnek. Az adatkezelés biztonsága ezért kulcsfontosságú kérdéssé válik.

A digitális eszközök alkalmazása jogi és etikai dilemmákat is felvet. Ezek közé tartozik az arányosság elvének betartása és a magánélet védelme. A technológiai fejlődés gyorsasága gyakran megelőzi a megfelelő törvényi szabályozást. Mindezek alapján a digitális felügyelet alkalmazása csak világos, átlátható és ellenőrizhető keretek között tekinthető elfogadhatónak.

Digitális eszközök

A digitális eszközök a büntetés-végrehajtásban olyan technológiai megoldásokat jelen-
tenek, amelyek az információk kezelését, a felügyeletet és az adminisztrációt segítik.
Ezek az eszközök lehetővé teszik a fogvatartottak adataival kapcsolatos ügyintézés gyors
és pontos lebonyolítását, valamint a napi tevékenységek nyomon követését. A digitális
technológiák használata hozzájárul az intézetek biztonságosabb működéséhez, például
kamerák és beléptető rendszerek révén. Emellett támogatják az oktatási, képzési és
foglalkoztatási programok szervezését is, így a rehabilitáció is hatékonyabbá válhat.
A digitális őrzési tevékenység specifikus területeken, például elektronikus távfelügyelet
során, valós idejű információkat biztosít a fogvatartottak mozgásáról és viselkedéséről.
Ilyenkor riasztórendszerek és nyomkövető technológiák segítik a szabályok betartását
és a kockázatok csökkentését.

Emellett a digitális platformok lehetővé teszik a távoli kapcsolattartást a családdal
vagy jogi képviselővel, ami a reintegrációt is támogatja.

Fenntarthatóság – Társadalmi és intézményi értelemben

A büntetés-végrehajtási szervezet tekintetében a fenntarthatóság fogalma az utóbbi
években túllépett a pusztán környezeti kérdéseken. A társadalomtudományi meg-
közelítések egyre inkább hangsúlyozzák, hogy a fenntarthatóság nem választható el
az igazságosság, az intézményi biztonság, az egyenlő hozzáférés és a demokratikus
elszámoltathatóság kérdéseitől. Christoph Becker szerint a fenntarthatóság egy rend-
szerszintű, interdiszciplináris értelmezési keret, amelyben az alkalmazott technológiai
rendszerek működésének hosszú távú társadalmi hatásait is figyelembe kell venni. Itt
elsősorban egyenlő hozzáférést kell biztosítani az erőforrásokhoz melyek lehetnek
gazdasági, társadalmi és technológiai erőforrások. Lehetőséget kell biztosítani az
oktatásban, munkavállalásban és a döntéshozatalban való részvételhez, illetve az alap-
vető szolgáltatásokhoz, mint az egészségügy, a közlekedés és a megfelelő tájékoztatás.

Elméleti keretek

A digitális bv. rendszerek nem értelmezhetők pusztán technológiai újításként, mivel
működésük mélyen beágyazódik a társadalmi és intézményi struktúrákba. Megérté-
sükhöz elengedhetetlen a hatalomgyakorlás formáinak vizsgálata, különösen abban
az értelemben, ahogyan a technológia új eszközöket biztosít az ellenőrzésre. A meg-
figyelés kérdése kiemelt jelentőséggel bír, hiszen a digitális eszközök állandósítják és
láthatatlanná teszik az ellenőrzést. Ezzel összefüggésben értelmezhető a kirekesztés
folyamata, amely a büntetés-végrehajtási rendszerekben gyakran technológiai racionalitás
mögé rejtve jelenik meg: a digitális világban kevésbé járatos fogvatartottak megfelelő

oktatás hiányában kiszorulhatnak az elektronikus rendszerek használatából. A kritikai kriminológia irányzata rávilágít arra, hogy ezek a rendszerek miként reprodukálják a társadalmi egyenlőtlenségeket. A foucault-i hatalomelmélet különösen alkalmas a fegyelmzés és a kontroll digitális formáinak elemzésére. Emellett a technológia és igazságosság kapcsolatát vizsgáló elméletek segítenek feltárni a normativitás és az algoritmikus döntéshozatal problémáit. A szociológiai és jogelméleti megközelítések együttese komplex képet ad a digitális bv. rendszerek működéséről. Az alábbi szerzők elméleti munkássága ezért nélkülözhetetlen a jelenség átfogó értelmezéséhez.

Michel Foucault – A fegyelem architektúrája

Foucault klasszikus művében, a „*Felügyelet és büntetés*”-ben¹ a modern büntetések működését vizsgálta. Szerinte a hatalom alapja a láthatóság és a megfigyelhetőség, vagyis az, hogy az emberek tudják, hogy figyelik őket. Erre épül a híres panoptikus rendszer, ahol a fogvatartottak folyamatosan érezhetik a megfigyelés jelenlétét, és ezért alkalmazkodnak a szabályokhoz. A panoptikum fizikai térben működik, például börtönökben vagy iskolákban, ahol minden mozdulatot ellenőrizhetnek. A digitális korban azonban új formák jelentek meg: például az okostelefonok és alkalmazások folyamatosan nyomon követik a felhasználók tartózkodási helyét. Ez a digitális kontroll a társadalom egészére kiterjed, és sokszor észrevétlen maradni, így az emberek nem mindig tudják, mikor figyelik őket. Ennek következtében a hatalom nemcsak kívülről érvényesül, hanem belülről is formálja a viselkedést. Az egyén fokozatosan saját magát ellenőrzi: például valaki óvatosabban oszt meg személyes információkat online, mert érzi a folyamatos megfigyelés lehetőségét. Így a külső kontroll belsővé válik, és önfegyelem formájában működik anélkül, hogy mindig tudatosulna. Vagyis a digitális világban a láthatatlan megfigyelés révén az emberek viselkedése önkéntesen a hatalom elvárásaihoz igazodik, akárcsak a panoptikumban, csak sokkal szélesebb körben és finomabban.

Shoshana Zuboff – A megfigyelési kapitalizmus

Zuboff a XXI. század egyik legfontosabb technológiakritikusa, aki szerint a digitális rendszerek már nemcsak adatokat gyűjtenek, hanem a viselkedés befolyásolására és annak előrejelzésére is törekednek. Ebben az esetben a megfigyelés profittermelő tevékenységgé válik, amelyben az adott személy nemcsak alanya, hanem nyersanyaga is a rendszernek. Ez a szemlélet különösen fontos a „digitális börtönöknél”, ahol a kontroll és a gazdasági érdekek gyakran összefonódnak – például kiszervezett nyomkövetési szolgáltatások révén. A digitális technológiák így nem csupán kényelmet vagy hatékonyságot biztosítanak, hanem újfajta társadalmi hatalmi viszonyokat is teremtenek. Az adatalapú befolyásolás lehetővé teszi a vállalatok számára, hogy előre jelezzék

1 Foucault, M. (1990)

a felhasználói döntéseket, és alakítsák a fogyasztói szokásokat. Ez a folyamat gyakran rejtett módon zajlik, így a felhasználók többsége nincs tisztában azzal, mennyire manipulálhatóvá vált. Zuboff hangsúlyozza, hogy a megfigyelés és a profittermelés összefonódása komoly etikai kérdéseket vet fel. A „digitális börtönök” jelensége azt mutatja, hogy a szabadság és a privát szféra egyre inkább alárendelődik a gazdasági érdekeknek. Ennek következményeként a társadalomnak el kell kezdenie tudatosan kezelni a technológiai rendszerek hatalmát. Végül soron Zuboff munkája arra hívja fel a figyelmet, hogy a digitális világban a személyes adatok nem csupán információk, hanem politikai és gazdasági erőforrások is lehetnek.

Zygmunt Bauman – Biztonság és szabadság dilemmája

Bauman úgy látja, hogy a modern társadalmakban a biztonság iránti igény gyakran felülírja a szabadsághoz való alapjog védelmét. A digitális bv. rendszerek ebben a logikában működnek: az állam a felruházza magát a biztonság ígéretével a technológiai eszközökkel történő kontroll gyakorlása érdekében, miközben a személyhez fűződő jogok háttérbe szorulnak. A szabadság és biztonság közötti egyensúly kérdése ezért nem csupán politikai, hanem erkölcsi kérdés is.

Christoph Becker – Fenntarthatóság, mint társadalmi gyakorlat

Becker az informatikai rendszerek értékelésében az értékalapú megközelítést hangsúlyozza, amely túlmutat a pusztán hatékonysági szempontokon. Szerinte a digitális rendszerek fenntarthatósága nem csupán műszaki biztonság kérdése. Fontos, hogy a rendszerek társadalmi igazságosságot, részvételt és alkalmazkodó képességet is biztosítsanak. A hagyományos hatékonysági mutatók önmagukban nem elegendőek a teljes körű értékeléshez. Ez a digitális bv. rendszerek esetében kiemelten fontos. Itt nem csak az erőforrások felhasználásának hatékonyságát kell mérlegelni – a társadalmi következmények vizsgálata ugyanolyan lényeges, hiszen a rendszerek kirekesztést vagy társadalmi kizorultságot is okozhatnak.

Az újfajta függőség például azt jelenti, ha egy elítélt folyamatosan a digitális felügyeleti rendszerhez kötötté válik, vagy ha a hozzáférhető reintegrációs programokat csak a rendszer használatával éri el. Ugyanakkor a jól tervezett digitális rendszerek elősegíthetik a társadalmi beilleszkedést és a rehabilitációt is, ezért az értékalapú vizsgálat elengedhetetlen a fenntartható és igazságos digitális büntetés-végrehajtás kialakításához.

Kritikai megközelítés – Fenntarthatóság, mint igazságosság

A digitális technológiák alkalmazása egyre nagyobb szerepet kap a büntetés-végrehajtási rendszerekben, ám ezek hatékonysági és környezeti előnyei mellett elengedhetetlen

az igazságossági szempontok vizsgálata is. Christoph Becker² a „just sustainability”³ koncepcióját kínálja keretként, amely szerint a fenntarthatóság nem csupán környezeti vagy gazdasági kérdés, hanem társadalmi⁵ és etikai dimenziókat is magában foglal. A technológiák bevezetése során kiemelt figyelmet kell fordítani a társadalmi egyenlőségre, az emberi méltóság tiszteletben tartására és az intézményi transzparenciára. Ennek hiányában a digitális bv. rendszerek – bár látszólag fenntarthatóbb megoldásokat kínálnak – könnyen újra formálhatják a hatalmi struktúrákat. Ily módon a kontroll és a kirekesztés új, látszólag legitim formában is megjelenhet. A kritikai kriminológia egyes irányzatai – különösen a zöld kriminológia – rámutatnak, hogy a büntető igazságszolgáltatás nem választható el a társadalmi és környezeti erőforrások elosztásától. A „digitális börtön” koncepciója ígéretes alternatívát jelenthet, de csak akkor, ha a technológia célja nem a meglévő szociális egyenlőtlenségek felerősítése. Fontos, hogy a digitális megoldások hozzájáruljanak a társadalmi igazságosság javításához, és ne csupán költséghatékony vagy technológiailag innovatív válaszok legyenek. A fenntartható igazságügyi rendszereknek átláthatónak, ellenőrizhetőnek és befogadónak kell lenniük, hogy minden érintett számára biztosítsák a méltányos bánásmódot. Emellett a technológiai döntések során az alárendelt, elszigetelt csoportok érdekeinek érvényesítése elengedhetetlen, hogy a digitalizáció ne reprodukálja a társadalmi kirekesztést. Csak így lehet a fenntarthatóság valódi értelemben vett „just sustainability”, ahol a technológiai fejlődés és a társadalmi igazságosság kéz a kézben halad. A kritikai megközelítés tehát nem csupán figyelmeztet, hanem útmutatást is ad a jövő digitális büntetés-végrehajtási rendszereinek kialakításához.

Konklúzió

A digitális bv. rendszerek különböző országokban nagyon eltérő módon valósulnak meg, ami azt mutatja, hogy a „digitális börtön” nem egységes fogalom. A kirekesztés ebben a kontextusban a társadalomból való elhatárolódást, háttérbe szorítást és az egyének folyamatos ellenőrzés alá vonását jelenti. Norvégiában a digitalizáció fő célja a reintegráció, vagyis az elítéltek társadalmi kapcsolatokhoz való visszavezetése és a visszaesés minimalizálása. Az elektronikus felügyelet itt a szabadságvesztés alternatívája, nem pedig büntetés, és mindig jogi és szakmai keretek közé ágyazottan működik. Ezzel szemben az Egyesült Államokban a digitális eszközök használata főként a költséghatékonyt és a hatékonyságot szolgálja. A kockázatértékelő algoritmusok és az elektronikus nyomkövetés sok esetben fenntartják az egyén marginalizált helyzetét a szabadulás után is. Emellett a magáncégek bevonása és az adatvezérelt döntéshozatal fokozza a meglévő társadalmi egyenlőtlenségeket. Észtországban a digitális állam logikája dominál, a büntetés-végrehajtásban az átláthatóság és az adminisztratív

2 Becker, C. (2023)

3 Igazságos fenntarthatóság.

hatékonyság növelése a cél. Bár a technológia lehetővé tenné a szorosabb kontrollt, az erős adatvédelmi és jogállami szabályozás csökkenti a kirekesztés veszélyét. A digitális eszközök alkalmazása tehát nem önmagában vezet kirekesztéshez, hanem a társadalmi, jogi és etikai keretek alakítják ennek hatását. Foucault fegyelmi társadalom-elmélete és Zuboff megfigyelési kapitalizmusa jól mutatja, hogy a technológia egyszerre teremthet kontrollt és fokozhat bizonytalanságot. A norvég modell humánus és a visszailleszkedést támogatja, míg az amerikai modell inkább a háttérbe szorítást erősíti. Észtország digitális kísérlete a kontroll és a jogállami korlátok egyensúlyát keresi. Végül soron a digitális büntetés-végrehajtás sikere azon múlik, hogy a társadalom képes-e olyan szabályozási és értékrendi kereteket kialakítani, amelyek a kirekesztés helyett a reintegrációt szolgálják.

Felhasznált irodalom

- Becker, Christoph (2023): Insolvent: Reimagining computing for justice and sustainability. The MIT Press. DOI: <https://doi.org/10.7551/mitpress/14668.001.0001>
- Eubanks, Virginia (2018): Automating Inequality: How High-Tech Tools Profile, Police, and Punish the Poor. New York: Picador, St Martin's Press
- Foucault, Michel (1990): Felügyelet és büntetés. Gondolat Kiadó, Budapest
- Nellis, Mike (2020): Electronic monitoring and the penal society. European Journal of Probation, 12(3), p. 197–213.
- Propublica – Machine bias: Risk assessments in criminal sentencing (2016). Online: <https://www.propublica.org/article/machine-bias-risk-assessments-in-criminal-sentencing> (Letöltés ideje: 2026. január 30.)